

Wiśniewski, Tadeusz

Nowe materiały krzemienne z Suśca i okolic w powiecie tomaszowskim

---

Archeologia Polski Środkowowschodniej 9, 255-260

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Nowe materiały krzemienne z Suśca i okolic w powiecie tomaszowskim

Susiec położony jest w dorzeczu górnej Tanwi, w południowej części Roztocza Tomaszowskiego. Bezpośrednio od południowego-wschodu graniczy z Roztoczem Rawskim, a od południowego-zachodu z Kotliną Sandomierską. Na obszarze obejmującym strefę graniczną tych trzech mezoregionów, stosunkowo najlepiej rozpoznane archeologicznie są tereny w dorzeczu górnej Tanwi, górnej Sołokiji i Raty oraz górnego Wieprza. Taki stan wiedzy jest efektem rozpoczętych w drugiej połowie lat 50. systematycznych badań poszukiwawczych. Odkryto wówczas stanowiska datowane od paleolitu po wczesne średniowiecze. Szczególnie intensywne osadnictwo odkryto w Kotlinie Narola, w górnej części Tanwi i nad górnym Wieprzem (m.in. B. Balcer, J. Machnik, J. Sitek 2002, s. 7). W latach 1987-1989 na obszarze pomiędzy Guciwem a Hutkami oraz w Kotlinie Bliżowskiej przeprowadzono badania wykopaliskowe i weryfikacyjno-powierzchniowe, których efektem było odkrycie przynajmniej kilku trwałych osad m.in. kultury pucharów lejkowatych. Na stanowiskach tam odkrytych odnotowano również ślady osadnictwa kultur: amfor kulistych, ceramiki sznurowej, mierzanowickiej oraz trzcinieckiej (W. Koman 2002). Również z północnej części Kotliny Sandomierskiej pochodzą nieliczne, ale cenne przypadkowe odkrycia materiałów pradziejowych, świadczące o śladach osadnictwa związanego m.in. z kulturami: pucharów lejkowatych i ceramiki sznurowej (M. Florek, J. Libera 2006).

Pod koniec lat 90. XX w. przypadkowo odkryto, a potem potwierdzono badaniami ratowniczymi, osadę kultury trzcinieckiej (Susiec, stan. 13), gdzie znaleziono fragmenty naczyń i narzędzi krzemiennych (W. Koman 2005, s. 60-61). W okolicy Suśca znane jest również pojedyncze znalezisko siekiery czworościennej z krzemienia pasiastego z miejscowości Rebizanty (B. Bargieł, J. Libera 1992, s. 21).

W miejscowości Ulów, pow. tomaszowski, położonej w odległości około 8 km na północny-wschód od Suśca, od 2001 roku, na stanowisku 3, prowadzone są systematyczne badania wykopaliskowe (B. Niezabitowska 2005). Na cmentarzysku z późnego okresu rzymskiego i okresu wędrówek ludów odkryto także m.in. relikty osady kultury pucharów lejkowatych, poświadczane licznymi fragmentami ceramiki oraz narzędziami krzemiennymi. Te ostatnie dokumentuje m.in. pięć siekier wykonanych z krzemieni świecichowskiego i kredowego w typie wołyńskiego. Odkryto tam również cmentarzysko kurhanowe kultury ceramiki sznurowej oraz ślady osadnictwa z paleolitu schyłkowego, mezolitu, kultury lubelsko-wołyńskiej i trzcinieckiej (T. Wiśniewski 2007).

W 2006 roku do zbiorów Muzeum Regionalnego im. dr. J. Petera w Tomaszowie Lubelskim¹, trafiły cztery zabytki krzemienne zebrane z powierzchni w miejscowości Susiec w okolicach tzw. „Kościółka”². Nieznane wcześniej stanowisko, otrzymało nr 14 w miejscowości, na obszarze 95-87/12³. Położone jest ono na piaszczystym wyniesieniu, około 20 m nad dnem doliny, w widłach rzek Tanew i Jeleń (ryc. 1).

Materiały

1. **Siekiera** o trapezowatym obrysie płaszczyznowym, część przyostrzowa lekko zwężona, w przekroju poprzecznym nieregularna soczewkowata, obuch płaski,

¹ W tym miejscu kieruję szczególne podziękowania do Pani mgr Jolanty Bagińskiej, która udostępniła zabytki do opracowania oraz udzieliła informacji o okolicznościach ich odkrycia.

² Lokalna nazwa tego miejsca znana jako „Smoki”.

³ Dane udostępnione przez Mgr. Wiesława Komana.

Ryc. 1. Susiec, pow. tomaszowski. Lokalizacja stanowiska 14 (fragment mapy: powiat Tomaszów Lubelski, Województwo lubelskie, skala 1 : 25 000. Wydawca – Zarząd Topograficzny Szt.[abu] Gen.[eralnego]. Warszawa 1962). Opracowali: T. Wiśniewski, M. Juran.

Fig. 1. Susiec, Tomaszów Lubelski district. Location of site 14 (fragment of a map: Tomaszów Lubelski district, Lublin voivodship, scale of 1 : 25 000. Publisher – Zarząd Topograficzny Szt.[abu] Gen.[eralnego]. Warszawa 1962). Edited by T. Wisniewski, M. Juran.

w rzucie bocznym klinowata. Na całej powierzchni okazy widoczne są liczne ślady szlifowania i gładzenia, a na ostrzu polerowania. Na jednym z boków w części przyobuchowej widoczna jest zeszlifowana powierzchnia. Siekiera wykonana została na masywnym wióro-odłupku z krzemienia świeciechowskiego. Jej wymiary wynoszą: długość 65 mm, szerokość – w części przyostrzowej 24 mm, w części obuchowej 19 mm, grubość maksymalna korpusu 11 mm (ryc. 2: 1).

Siekiera ze względu na użyty półsurowiec wióro-odłupkowy znajduje swoje odpowiedniki w neolitycznych kulturach: pucharów lejkowatych (B. Balcer 1975, s. 119; 1983, s. 145; 2002, s. 95-99) i ceramiki sznurowej (J. Machnik 1966, s. 46-47; P. Włodarczyk 2006, s. 22). Biorąc pod uwagę przekroje poprzeczne omawianego okazu, można doszukiwać się podobieństw w kulturze ceramiki sznurowej. W zespołach grobowych tej kultury widoczne jest duże zróżnicowanie, od regularnych prostokątnych, zbliżonych do trapezowatych, romboidalnych, nieregularnych czworo- i trójkątnych do owalnych lub soczewkowatych (J. Libera 2004, s. 107).

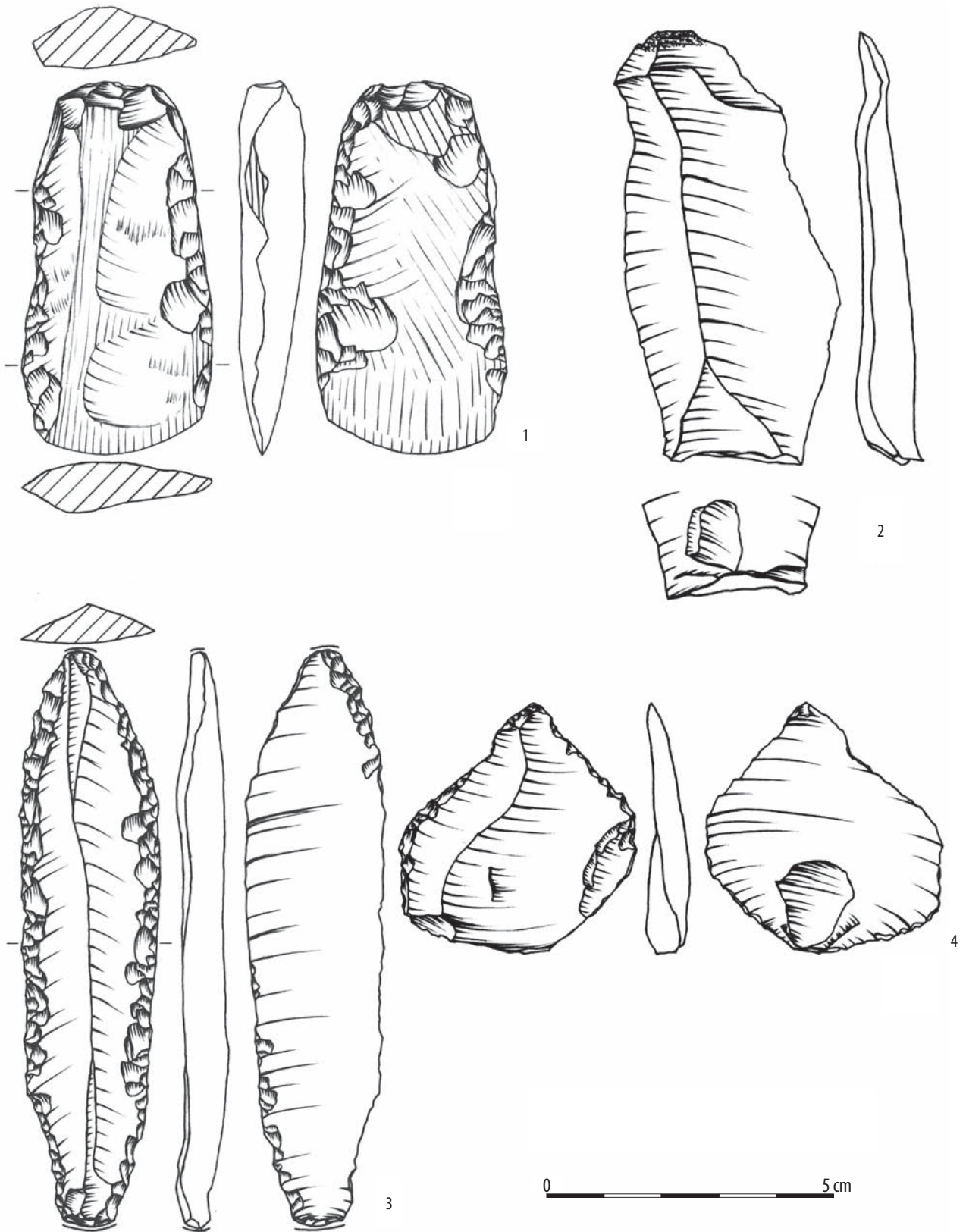
2. **Parawiór**, do którego odbicia posłużono się techniką klaktońską (twardego tłuka), o czym świadczą

szeroka, płaska, naturalna pięta, masywny sęczonek z charakterystyczną skazą oraz na stronie wierzchniej głęboki negatyw w części przypiętkowej po wcześniejszym odbiciu. Wykonany jest z krzemienia kredowego w typie wołyńskiego, częściowo pasmowanego, barwy ciemnoszarej, przejrzysty, w części wierzchołkowej z fragmentarycznie zachowaną korą. Jego wymiary wynoszą: długość 76 mm, szerokość 37 mm, grubość 9 mm (ryc. 2: 2).

Technika uzyskiwania półsurowca jest najbardziej typową dla kultur: mierzanowickiej, trzcinieckiej oraz łużyckiej (J. Libera 2006, s. 126-127, 130).

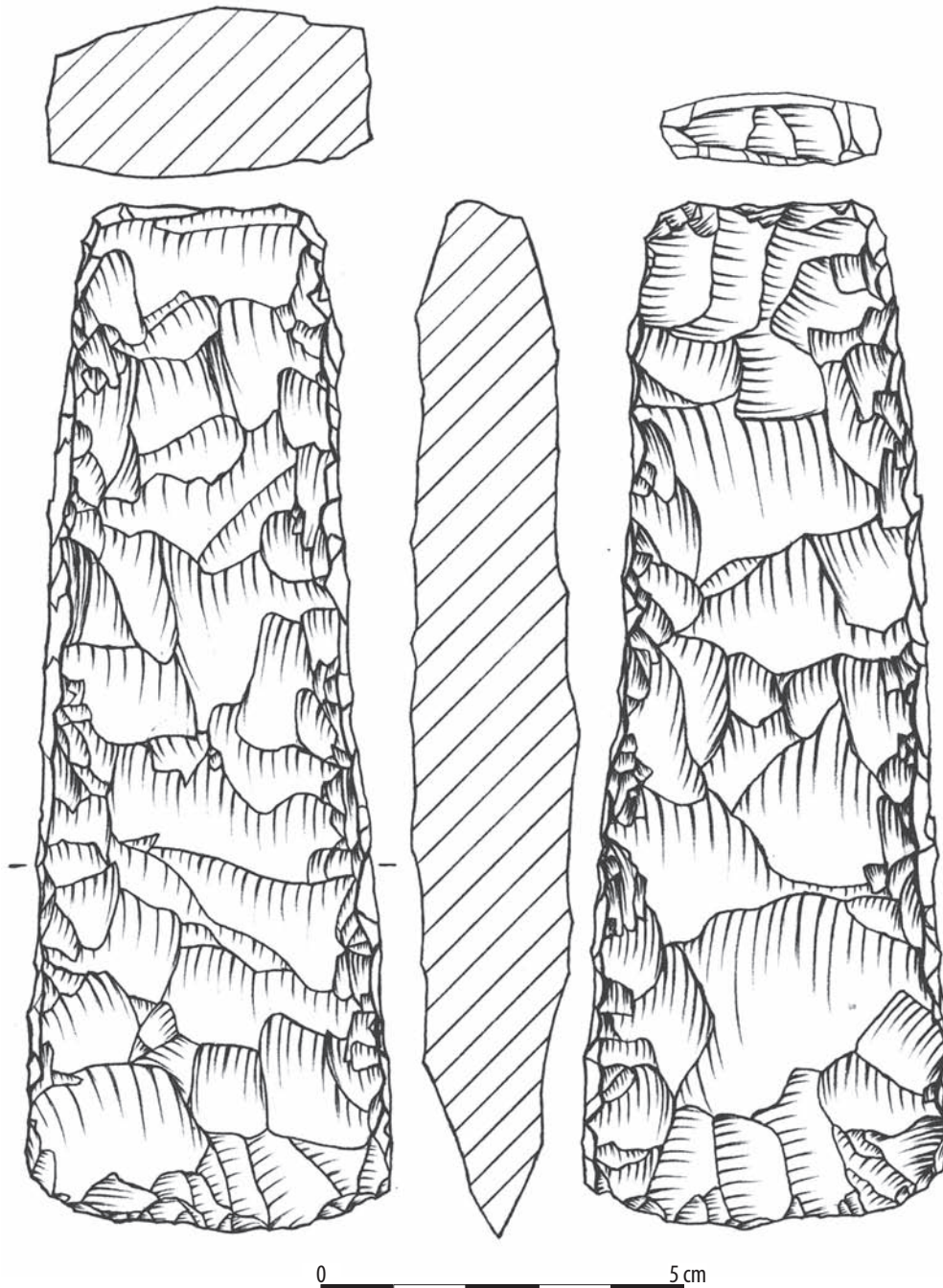
3. **Wiertnik tępy** wykonany na makrolitycznym wiórowcu, łuskany na obu bokach retuszem muszlowym, na stronie spodniej częściowo zwrotnie – w partiach przypiętkowej i wierzchołkowej. Tego typu narzędzia wydzielane są na podstawie charakterystycznych śladów w postaci „otarć”. Wykonany został z krzemienia kredowego w typie wołyńskiego. Jego wymiary wynoszą: długość 101 mm, szerokość 24 mm, grubość 7 mm (ryc. 2: 3).

Wiertniki tępe są charakterystyczną grupą narzędzi dla inwentarzy kultury pucharów lejkowatych (B. Balcer 1975, s. 110; 2002, s. 109). Makrolityczny wiórowiec odpowiada odmianie A (pododmiana A2)

Ryc. 2. Susiec, pow. tomaszowski, stan. 14. Narzędzia krzemienne. Rys. T. Wiśniewski.

Fig. 2. Susiec, Tomaszów Lubelski district, site 14. Flint artefacts. Drawn by T. Wiśniewski.

Ryc. 3. Okolice Suśca, pow. tomaszowski. Półwytwór siekiery krzemiennej. Rys. M. Dobrzyński.

Fig. 3. A semi-finished flint axe from the vicinity of Susiec, Tomaszów Lubelski district. Drawn by M. Dobrzyński.

według B. Balcera (1975, s. 92). Pewne podobieństwa można także dostrzec w kulturze ceramiki sznurowej, w której do wyrobu narzędzi wykorzystywano wióry odbijane od regularnych rdzeni jednopiętowych, formowano z nich także wiórowce (P. Włodarczak 2006, s. 31). Tego typu narzędzia określane są w tej kulturze również jako naciskacze i retuszery (P. Włodarczak 2006, s. 32, tabl. XXIV: 11).

4. Wiertnik ostrokolcowy na odtłupku z krzemienia kredowego w typie wołyńskiego, przejrzystego, barwy ciemnoszarej. Okaz retuszowany w części wierzchołkowej. Jego wymiary wynoszą: długość 44 mm, szerokość 47 mm, grubość 7 mm (ryc. 2: 4).

W przypadku tej formy można doszukiwać się analogii w grupie narzędzi określanymi jako wiertniki ostrokolcowe, ze słabo wyodrębnionym, szeroką-

towym kolcem, znanych między innymi z inwentarzy wiązanych z kulturą pucharów lejkowatych (B. Balcer 1975, s. 106-110; 2002, s. 103-107). Niemniej jednak wśród tego typu narzędzi trudno jednoznacznie wskazać przynależność kulturową, czy też powiązać z którymś z przemysłów.

Również w 2006 roku, dzięki uprzejmości jednego z mieszkańców wsi Grabowica, gm. Susiec, woj. lubelskie, udostępniony został do opracowania półwytwór siekiery krzemiennej, którego miejsca dokładnego znalezienia nie udało się ustalić. W obrysie płaszczyznowym jest on lekko trapezowaty bardzo regularny, w przekroju poprzecznym prostokątny, o płaskim obuchu, w obrysie bocznym zaś klinowaty, o ostrzu lekko wachlarzowatym. Powierzchnie boczne formowane odbiciami od obydwu płaszczyzn czołowych. Półwytwór wykonano z surowca kredowego w typie wołyńskiego, o barwie jasnoszaro-popielatej, prawie całkowicie matowej, z wyjątkiem partii centralnej, gdzie przechodzi w szklisty ciemnoszary odcień. Jego wymiary wynoszą: długość 142 mm, szerokość – w części przyostrzowej 50 mm, w części obuchowej 33 mm, grubość maksymalna korpusu 23 mm (ryc. 3).

Najbliższe podobieństwa do omawianej formy znaleźć można w inwentarzach kultury pucharów lejkowatych, odmiany A – siekier klinowatych, stopniowo zwężających się od strony ostrzy do obuchów (B. Balcer 1975, s. 116). Posługując się kryterium metrycznym ustalonym dla tej grupy wytworów z osady produkcyjnej ze stanowiska na „Gawrońcu” w Ćmielowie, pow. ostrowiecki (B. Balcer 2002, s. 90-95), siekiere można przypisać do kategorii I (dla któ-

rych charakterystyczne są okazy o średnich wymiarach: długość 144 mm, szerokość 50,06 mm, grubość 30,9 mm) i o proporcjach: bardzo smukła (wskaźnik $S = 3,3$) i lekko zwężona (wskaźnik $Z = 1,51$; por. B. Balcer 2002, s. 95, 98). Nie można również wykluczyć prawdopodobieństwa związku okazu z kulturą amfor kulistych, za czym ewentualnie przemawiałyby staranność jego wykonania. Do wyrobu większości siekier tej kultury wykorzystywano krzemień pasiasty, a w strefie wschodniej jej występowania wołyński (M. Szmyt 1999, s. 33). Również w kulturze ceramiki sznurowej obecna jest technika formowania siekier o regularnych czworosiecznych przekrojach. Wartości metryczne tych narzędzi są jednak zdecydowanie mniejsze niż w kulturze pucharów lejkowatych (P. Włodarczak 2006, s. 23). Ponadto, ze względu na bliskość z obszarem Wyżyny Zachodniowołyńskiej, można wziąć pod uwagę pewne oddziaływania z kręgu kultury trypolskiej (por. S. Kadrow 1989, s. 7, ryc. 1). Cechy siekier tej kultury to m.in. lekko rozszerzone ostrze i korpus o prawie równoległych bokach (B. Balcer 1981, s. 84-85; 2002, s. 95).

Przedstawione powyżej materiały wskazują, że Susiec i okolice, pomimo dość słabego rozpoznania, były atrakcyjnym terenem do osiedlania w pradziejach. Przeszkodą do pełnego rozpoznania procesów wówczas zachodzących jest gęste współczesne zalesienie.

Omawiane zabytki krzemienne, choć nieliczne, pozyskane przypadkowo i o cechach nie pozwalających na dokładne określenie przynależności kulturowej, stanowią wartościowe uzupełnienie informacji o osadnictwie pradziejowym Suśca i jego najbliższej okolicy.

Literatura

- Balcer Bogdan
 1975 *Krzemień świeciechowski w kulturze pucharów lejkowatych. Eksploatacja, obróbka i rozprzestrzenienie*. Wrocław.
- 1981 *Związki między kulturą pucharów lejkowatych (KPL) a kulturą trypolską (KT) na podstawie materiałów krzemiennych*. W: *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce*, red. T. Wiślański. Poznań, s. 81-91.
- 1983 *Wytwórczość narzędzi krzemiennych w neolicie ziem Polski*. Wrocław.
- 2002 *Ćmielów – Krzemionki – Świeciechów. Związki osady neolitycznej z kopalniami krzemienia*. Warszawa.
- Balcer Bogdan, Machnik Jan, Sitek Jan
 2002 *Z pradziejów Roztocza na ziemi zamojskiej*. Kraków.
- Bargieł Barbara, Libera Jerzy
 1992 *Niepublikowane materiały krzemienne z województwa zamojskiego*. W: *Sprawozdania z badań terenowych w województwie zamojskim*, z. 7, red. A. Urbański. Zamość, s. 14-21.
- Florek Marek, Libera Jerzy
 2006 *Zabytki archeologiczne pochodzące z odkryć przypadkowych z północnej części Kotliny Sandomierskiej*. Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego 27, s. 101-117.
- Kadrow Sławomir
 1989 *Siekiera ze Zwiężycy, gm. Boguchwała, woj. rzeszowskie*. W: *Lubelskie materiały archeologiczne*, red. J. Gurba, Lublin, s. 7-8. [Lubelskie Materiały Archeologiczne 2].
- Koman Wiesław
 2002 *Wstępne wyniki sondażowych badań wykopaliskowych w Kotlinie Bliżowa i w dolinie rzeki Wieprz*

- na odcinku pomiędzy miejscowościami Hutki Namule – Guciów na Roztoczu Tomaszowskim. W: B. Balcer, J. Machnik, J. Sitek, Z prądziejów Roztocza na ziemi zamojskiej. Kraków, s. 165-205.
- 2005 *Koczownicy, prądziejowi pasterze i hodowcy bydła na Roztoczu*. W: Archeologia Roztocza. Krajobraz przyrodniczo-kulturowy, red. E. Banasiewicz-Szykuła. Lublin, s. 45-61. Szkice z Przeszłości [7].
- Libera Jerzy
- 2004 *W dążeniu ku nowej syntezie. Wybrane zagadnienia krzemieniarstwa schyłkowego z dorzecza górnej i środkowej Wisły*. Archeologia Polski 49: 1-2, s. 106-124.
- 2006 *Z badań nad krzemieniarstwem wczesnej epoki żelaza w dorzeczu Sanu – podstawy wydzielenia przemysłu kosińskiego*. W: Problemy kultury wysockiej, red. S. Czopek. Rzeszów, s. 119-160.
- Machnik Jan
- 1966 *Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce*. Wrocław.
- Niezabitońska Barbara
- 2005 *Zanim przyszli Słowianie czyli Roztocze u schyłku starożytności*. W: Archeologia Roztocza. Krajobraz przyrodniczo-kulturowy, red. E. Banasiewicz-Szykuła. Lublin, s. 73-101. Szkice z Przeszłości [7].
- Szmyt Marzena
- 1999 *Between west and east. People of the Globular Amphora Culture in Eastern Europe: 2950-2350 BC*. Poznań. Baltic-Pontic Studies 8.
- Wiśniewski Tadeusz
- 2007 *Zanim przyszli Germanie*. W: B. Niezabitońska-Wiśniewska, Ulów – tajemnica starożytnego Roztocza. (Siódma wystawa Instytutu Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Muzeum UMCS. Katalog wystawy). Lublin, s. 39-48.
- Włodarczyk Piotr
- 2006 *Kultura ceramiki sznurowej na Wyżynie Małopolskiej*. Kraków

New flint artefacts from Susiec and its vicinity in the Tomaszów Lubelski district

/summary/

In 2006, four flint artefacts which were obtained from the ground surface in the vicinity of Susiec „Kościółek”, Susiec commune, found their way to the J. Peter Museum in Tomaszów Lubelski. The site is situated on a sandy promontory, about 20 metres above the bottom of a valley, in the bifurcation of the Tanew and Jeleń rivers. The group of artefacts consists of: an axe and a blunt borer of the Świeciechów flint, a parablade and a retouched flake of the Cretaceous flint.

An accidental finding of the semi-finished axe made, most probably, of the Volhynian flint also originates from the vicinity of Susiec.

The closest analogies for these artefacts can be found among the inventories of the Funnel Beaker Culture, the Corded Ware Culture and the Mierzanowice or Trzciniec Cultures.

Mgr Tadeusz Wiśniewski
Instytut Archeologii UMCS
Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin
krzem7@o2.pl